

ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЕКСТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Корнєєв Костянтин Валерійович

аспірант,

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

У сучасному глобалізованому світі співпраця держав у протидії міжнародній злочинності посилюється, що призводить до розвитку механізмів екстрадиції та одночасно висуває жорсткіші вимоги щодо захисту прав людини. Інститути екстрадиції трансформуються, особливо в частині дотримання міжнародних стандартів прав людини. Зокрема, міжнародні норми прав людини нині розглядаються як «вектор розвитку міжнародного співробітництва» (бо держава-учасниця договорів зобов'язана не порушувати їх положення) [3, с. 116].

У цьому контексті виникає ключове питання про належний захист прав особи, щодо якої висунуте кримінальне звинувачення і яка підлягає екстрадиції. Складність полягає в балансуванні двох протилежних інтересів: боротьбі зі злочинністю та захисті прав, які гарантуються навіть особам, підозрюваним у тяжких злочинах. Важливо усвідомлювати, що під час арешту та затримання особи під екстрадицію договірні держави зобов'язані неухильно дотримуватися гарантій прав людини [3, с. 116].

Згідно з практикою ЄСПЛ, держава, якій видано особу, повинна забезпечити «незалежний і справедливий судовий розгляд» цієї особи, а держава, що видає, має контролювати дотримання її прав. Таким чином формується комплексний механізм захисту прав людини в екстрадиційних процедурах, що спирається на принцип невідворотності правосуддя і одночасно – на обов'язок не створювати «безпечні притулки» для злочинців за рахунок порушення фундаментальних прав особи [2, с. 187, 189].

У процедурі екстрадиції вирізняються кілька ключових проблемних аспектів з огляду на права людини. По-перше, це ризик жорстокого поводження або тортур з боку запитуючої держави. Якщо існують «серйозні підстави вважати», що екстрадована особа може піддатися катуванням або іншому нелюдському поводженню, екстрадиція забороняється (ст. 3 Конвенції про захист прав людини). Держава, взявши на себе зобов'язання за Конвенцією проти катувань, просто не може видати особу, якщо є підозра на потенційне жорстоке поводження.

По-друге, це право на життя: якщо екстрадиція загрожує позбавленням життя (наприклад, якщо у запитуваній справі передбачена смертна кара і немає гарантій її непроведення), виникає підстава відмовити у видачі (ст. 2 Конвенції) [1. с. 3, 4]. По-третє, критичним є право на справедливий суд: екстрадиція не дозволяється, якщо існує реальний ризик, що у запитуючій державі особа зазнає «грубої відмови в праві на справедливий суд» [1. с. 5]. У практиці ЄСПЛ під цим розуміють відсутність ефективного захисту, системні порушення процесуальних гарантій або пред'явлення звинувачень в умовах необґрунтованого затримання.

По-четверте, розглядається право на свободу й недоторканність особи (ст. 5 ЄКПЛ): екстрадиція може бути перешкоджена у випадку явно незаконного або надмірного утримання під вартою. По-п'яте, враховується сімейне та приватне життя (ст. 8): ЄСПЛ допускає відмову у видачі, якщо втручання в сімейні зв'язки особи є настільки серйозним, що переважає інтереси правосуддя.

Окрім цього, держава може відмовити у видачі з огляду на політичні мотиви або переслідування за ознаками дискримінації. Особливо ретельно переглядаються запити, що стосуються політичних злочинів або коли особа може бути переслідувана за расовими, релігійними чи іншими дискримінаційними ознаками. Хоча це суттєво ускладнює процедуру екстрадиції й може призводити до тривалого розгляду, міжнародні правові гарантії прав людини мають мати перевагу над суто кримінально-процесуальними інтересами. Так, у справі *Tomasi v. France* Суд наголосив, що навіть при необхідності боротьби з тяжкими злочинами «не можна обмежувати захист фізичного стану людини». Подібно, у справі *Fox, Campbell i Hartley v. UK* ЄСПЛ вказав на необхідність балансування «загальних інтересів демократії» і індивідуальних прав. Ці рішення ілюструють, що видача є припустимою, тільки якщо вона «не є співучастю в порушенні прав людини».[3, с. 118]

Міжнародний захист прав людини у екстрадиційних процедурах ґрунтується на численних договорах та рекомендаціях. Так, «Міжнародний білль про права людини» та пов'язані акти (зокрема Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 р. і Конвенція ООН проти катувань 1984 р.) прямо забороняють відправляти людину до держави, де її можуть жорстоко катувати або де не буде забезпечено фундаментальні процесуальні гарантії. Наприклад, модельна Конвенція ООН про екстрадицію (UNODC, 2004) передбачає обов'язкові підстави для відмови у видачі, якщо особу очікує «катування чи інше нелюдське поводження» або їй відмовлено в мінімальних гарантіях кримінального судочинства, передбачених МПГПП [4. с. 13, 14]. В Європейській системі правосуддя провідну роль відіграє

Європейська конвенція з прав людини (ЕКПЛ). Положення ЕКПЛ імплементовані в національне право держав-учасниць; ЄСПЛ у численних рішеннях роз'яснив, що видача може порушувати приписи статей 2, 3, 5, 6 та 8 Конвенції.

Крім того, важливими є регіональні й міжнародні документи, що стосуються біженців та дискримінації. Наприклад, Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. та Протокол до неї закріплюють принцип невидачі особи до країни, де її чекатиме переслідування за політичними ознаками. Також Конвенція ООН проти катувань (ст. 3) забороняє екстрадицію туди, де особу можуть піддати тортурам. Всі ці документи зобов'язують держави застосовувати принцип невідворотності покарання (*aut dedere aut judicare*) разом з повагою до прав людини, тобто видавати або судити, але не відправляти людину на смерть чи катування.

Різні правові системи мають власні механізми захисту прав особи у контексті екстрадиції. Так, Європейський Союз через інститут європейського ордера на арешт (EAW) формально виходить із взаємної довіри між державами-членами, але рішення Суду ЄС у справах *Aranyosi* та *Căldăraru* (2016) зняло «сліпу довіру». Суд встановив, що «виключні обставини» можуть викликати сумніви у тому, що особу не очікує катування чи жорстоке поводження в іншій країні, навіть якщо ця країна є членом ЄС. У таких випадках виконання EAW може бути відкладене або припинене до з'ясування гарантій дотримання прав екстрадованої особи. Після виходу Великої Британії з ЄС у Торгово-партнерській угоді з ЄС щодо затримки та видачі осіб закріплено чіткі зобов'язання щодо поваги до прав і свобод (ст. 524) та принцип пропорційності у видачі (ст. 597). [5. с. 2, 3, 5, 7].

У національних практиках також присутні гарантії. Наприклад, у Сполучених Штатах зазвичай вимагають дипломатичних гарантій непроведення смертної кари чи ненасильницького поводження перед схваленням видачі до країни, де очікується смертна кара.

Отже екстрадиція вимагає ретельного балансу між інтересами суспільної безпеки і захистом прав обвинуваченого. Аналіз міжнародно-правових норм та практики показує, що права людини мають пріоритет над видачею: ніхто не може бути виданий у країну, де йому загрожує смертна кара без гарантій, катування чи несправедливий суд. Водночас необхідно уникати формалізму: як зазначив ЄСПЛ у справі *Soering v. UK*, Конвенція спрямована на «пошук справедливого балансу між потребами суспільства і захистом фундаментальних прав особи». Це означає, що країни-учасниці повинні впровадити належні гарантії (наприклад, вимагати відповідних дипломатичних зобов'язань чи умовних звільнень) і лише за їх відсутності відмовляти у видачі.

Таким чином, екстрадиційні процедури мають супроводжуватися високими стандартами правозастосування: як у момент прийняття рішення, так і після передачі особи, країни повинні постійно контролювати дотримання міжнародних гарантій. Автентичне виконання міжнародних зобов'язань і зворотна сумісність права на правосуддя з правом людини утворюють єдину систему, де захист особи – невід'ємна умова будь-якої міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Література

1. Silvis J. *Extradition and Human Rights: Diplomatic assurances and Human Rights in the Extradition Context*. Lecture, Council of Europe, 20 May 2014.
2. Dugard J., Van den Wyngaert C. *Reconciling Extradition with Human Rights*. American Journal of International Law, Vol. 92, No. 2 (1998), pp. 187–212.
3. Колесник В.Ю. *Екстрадиція та права людини: проблеми пошуку оптимального балансу*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція», №52, 2021, с. 116–125.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. *Revised Model Treaty on Extradition and Legislative Guide for its Implementation*. New York, 2004 (with 2012 revisions).
5. Yaseen B. *Human Rights Standards as a Bar to Extradition from the European Union to the United Kingdom*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 32, No. 1 (2024), pp. 15–36.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-129>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Добровольський Валерій Володимирович

*директор з розвитку виробничих та перспективних індустрій
Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України»*

Високі теоретичні засади поваги та забезпечення права господарської власності залишаються переважно декларативними, доки в розпорядженні суб'єктів публічної адміністрації не з'являться ефективні механізми реалізації публічного управління. Функціональні цілі цифрової економіки охоплюють ключові напрямки розвитку, спрямовані